

Debat 3: Geef landen het recht hun landbouw te beschermen en geef vrouwen het recht op gezinsplanning

'We kunnen nu in Amsterdam gaan roepen dat ze in Afrika meer aan geboortebeperking moeten doen of dat ze hun politieke systeem moeten verbeteren. Maar we kunnen beter de balk uit ons eigen oog halen en de vrijhandelsverdragen die we Afrika hebben opgelegd onmiddellijk intrekken', aldus Niek Koning tijdens het *It's the food, my friend!* debat over voedselzekerheid en het bevolkingsvraagstuk op 8 april.

7.661.303.180. Bij binnenkomst in de zaal van De Rode Hoed om ca. 19:45 uur zien de ruim 250 bezoekers het aantal wereldbewoners geprojecteerd op de muur. De teller loopt snel op. Anderhalf uur later is het getal 7.661.308.267, dat zijn 5087 mensen er bij. In 2050 zal de teller volgens prognoses rond de 10 miljard staan. In Afrika worden de problemen het grootst. Het heeft dan al drie keer zoveel voedsel nodig dan nu vanwege de snel groeiende bevolking en een veranderend consumptiepatroon. Kunnen al die monden worden gevoed? Stevenen we af op een catastrofe? Wat moet er gebeuren om dat te voorkomen?

De sprekers zoeken het antwoord in verschillende richtingen. "Economische ontwikkeling is de beste geboortebeperking", stelt demograaf Leo van Wissen. "Intensiveer de landbouw", zegt landbouwkundig expert Martin van Ittersum. "Trek de vrijhandelsverdragen met Afrika onmiddellijk in", vindt de Wageningse landbouweconoom Niek Koning. "Zorg dat vrouwen meer rechten krijgen en in staat zijn zelf de keuze te maken of ze kinderen willen, wanneer, hoeveel en van wie", is de oproep van de Zimbabwaanse Precious Njerere, die zich vanuit Rutgers inzet voor bewustwording bij jonge vrouwen op het gebied van seksualiteit.

Leo van Wissen: 'In Bangladesh was vrijwillige bevolkingspolitiek succesvol'

Om zicht op de problematiek te krijgen opent Leo van Wissen, de man van de statistieken, de avond. Hij is directeur van het NIDI (Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut) en hoogleraar economische demografie in Groningen. Een grafiek met de ontwikkeling van de wereldbevolking vanaf 10.000 v.C. toont een zeer licht stijgende horizontale lijn die vanaf ca. 1900 exponentieel stijgt en vervolgens bijna verticaal omhoog schiet naar 7,4 miljard in 2015 en 11,2 miljard inwoners in 2100. Dat is zorgwekkend!

Thomas Malthus (1766-1834) was de eerste die een catastrofe voorspelde omdat de bevolking sneller groeide dan het beschikbare voedsel. Maar de optimisten, die voorspelden dat er altijd wel weer een oplossing komt als de nood hoog is, hebben tot dusver gelijk gekregen.

Nigerianen halen Chinezen in

In Azië is de grootste bevolkingsexplosie voorbij, de toekomstige explosie ligt in Afrika, laat Van Wissen met grafieken zien. In Azië vlakt de groei al af: het aantal inwoners zal halverwege deze eeuw zijn piek bereiken en vervolgens gaan krimpen. In de rest van de wereld groeit de bevolking beperkt of is er zelfs krimp. De lijn voor Afrika blijft echter schuin omhoog lopen van ruim 1 miljard mensen nu tot 4,5 miljard in 2100. Tegen het eind van deze eeuw zullen er alleen al in Nigeria bijna net zo veel mensen zijn als in China!

In de landen onder de Sahara is de problematiek het grootst. Krijgt een vrouw in Noord Afrika gemiddeld 3,1 kinderen, in Sub-Sahara Afrika krijgt ze er 4,6. Voorspellingen van het bevolkingsaantal zijn altijd onzeker. Als je zou rekenen met een geboortecijfer van 5,1, dus een half kind hoger, dan komt het aantal Sub-Sahara Afrikanen in 2100 1,5 miljard hoger uit dan bij 4,6. Weliswaar neemt ook in SSA het aantal kinderen per vrouw gestaag af, maar het geboortecijfer is nog ruim twee keer zo hoog als in Azië en Latijns-Amerika, waar het nog maar net boven de 2 ligt. Daar komt bij dat Afrikanen steeds ouder worden: de levensverwachting in Afrika neemt momenteel sterk toe.

Succesvolle geboortepolitiek

China heeft met zijn éénkindpolitiek het geboortecijfer in korte tijd snel omlaag gekregen. Maar die gedwongen aanpak hoeft niet beter te werken dan vrijwillige gezinsplanning. Bangladesh heeft met een bevolkingspolitiek op vrijwillige basis een zelfde ontwikkeling weten te bereiken als China. Ook Indonesië heeft zonder dwang het geboortecijfer met succes omlaag gekregen. Waarmee trouwens ook meteen duidelijk is dat de islam geen beletsel hoeft te zijn voor bevolkingspolitiek.

Is die succesvolle aanpak ook mogelijk in Afrika? Overal geldt: hoe meer economische groei, hoe lager het kinderaantal. Economische ontwikkeling is de beste geboortebeperving. Maar er is iets aan de hand dat het 'Afrika-effect' wordt genoemd. De geboortecijfers zijn er structureel hoger

dan in andere ontwikkelingslanden, ook bij een vergelijkbaar BNP per inwoner. Ook de prognoses van de bevolking in SSA zijn in de loop der jaren steeds omhoog bijgesteld.

Demografisch dividend

Onder gunstige omstandigheden kan bevolkingsgroei leiden tot economische groei, omdat de toenemende rijkdom het mogelijk maakt te investeren in landbouw en voedselproductie. Zo is het in veel Westerse en Aziatische landen gegaan. 'Demografisch dividend' wordt dat genoemd. In Afrika blijkt dit echter niet op te gaan: de bevolkingsgroei leidt juist tot een gebrek aan bestaansmiddelen en tot armoede.

De leiders van de Afrikaanse Unie hebben in het rapport *Agenda 2063* maatregelen gepresenteerd. Zij gaan ervan uit dat ze wel gebruik kunnen maken van het demografisch dividend vanwege de jonge Afrikaanse bevolking. Investerings in onderwijs en banen vinden ze cruciaal. "Maar ze reppen met geen woord over het aanpakken van de bevolkingsgroei", besluit Van Wissen. "Het is *not done* om het daar over te hebben."

Vragen uit de zaal

Uit de zaal komt de vraag hoe ze het in Bangladesh voor elkaar hebben gekregen om via een vrijwillige bevolkingspolitiek het geboortecijfer snel omlaag te krijgen. "Ze gebruikten geen *top-down* benadering, maar kozen voor een aanpak via de *community*." Door voorlichting gingen de mensen inzien dat ze hun kinderen een betere toekomst konden bieden als ze er minder kregen. Ook de groeiende economie hielp het kindertal omlaag te brengen.

Wouter van Dieren, die bekendheid verwierf door de lancering van het rapport van de Club van Rome in 1971 in Nederland, *Grenzen aan de groei*, vraagt zich af of de groeiende levensverwachting in de cijfers is verwerkt en wat de relatie is tussen de beperkte hoeveelheid voedsel en de bevolkingsgroei. Volgens Van Wissen is de toename van de bevolking de belangrijkste factor om rekening mee te houden en vallen andere factoren daarbij in het niet. Een student antropologie stelt een vraag over Agenda 2063. Waarom zijn maatregelen om de bevolkingsgroei te beperken taboe? Van Wissen vertelt dat het hebben van grote gezinnen prestige oplevert in Afrika. In Azië is dat niet het geval.

Madelon Oostwoud, auteur van het boek *Voedselbos*, wijst op het grote overschot aan mannen in China als gevolg van de éénkindpolitiek. Door het gebrek aan vrouwen vertrekken er mannen naar Afrika. Van Wissen kan niet bevestigen dat de Chinezen om die reden naar Afrika gaan. Vaak zijn er economische redenen.

Een burger vraagt zich af in hoeverre de islam invloed heeft op de ontwikkeling van de bevolking. "In het islamitische Noord-Afrika is het geboortecijfer hoger dan in Sub-Sahara Afrika", antwoordt Van Wissen. Religieuze motieven spelen wel een rol, maar er zijn grote regionale verschillen. Wat ook speelt is het zich afzetten tegen het Westen.

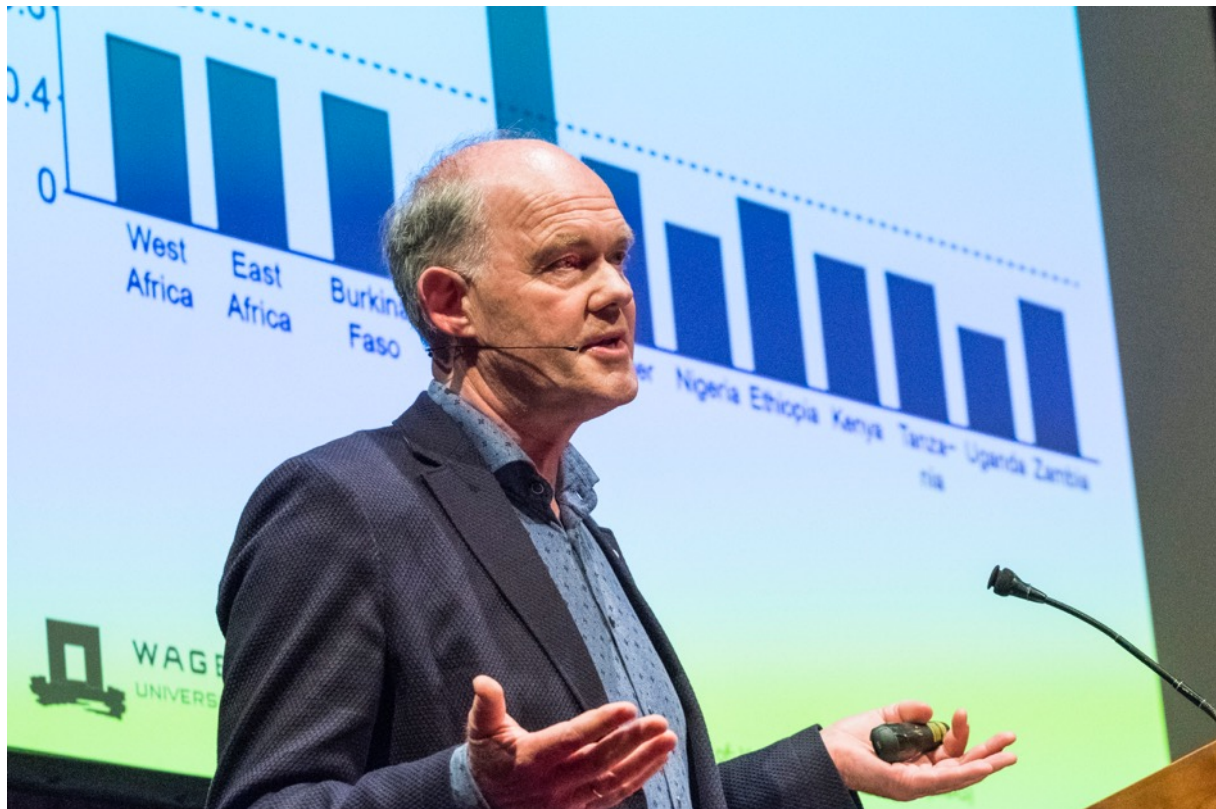
Wouter van der Weijden van CLM verwijst naar de afschuwelijke genocide in Rwanda in 1994 die deze week wordt herdacht. Onder het nieuwe regime is het geboortecijfer sterk gedaald. Is dat vrijwillig gegaan? Van Wissen bevestigt dat het geboortecijfer hoger dan 8 lag, naar 4 daalde en nu nog verder daalt. Het politieke systeem is een soort verlicht despotisme, maar hier is geen dwang aan te pas gekomen. Het is gelukt via welvaarts-groei, onderwijs en *gender equality*.

Martin van Ittersum: 'De maisoogst moet van 2 naar 7 ton per hectare'

"Kan Afrika zichzelf voeden?", is de vraag die Martin van Ittersum zich stelt. Hij is hoogleraar bij de leerstoelgroep Plantaardige Productiesystemen in Wageningen. "Die vraag wordt nauwelijks gesteld", zegt hij. "Meestal vraagt men: kan de *wereld* zichzelf voeden?" Volgens een projectie van de FAO stijgt de mondiale vraag naar voedsel van 2007 tot 2050 met 60%. "Ik denk dat we dat

als wereld wel gaan redden. Maar in bepaalde werelddelen ontstaan problemen, zoals in SSA, waar de bevolkingsgroei enorm is.”

Ook het voedselpatroon speelt een rol. In rijke landen eten mensen gemiddeld 8000 kilocalorieën per dag (waarin het veevoer is meegerekend), arme landen halen nog geen 4000 kCal. Het verschil komt doordat in rijke landen meer vlees wordt gegeten. Door de groeiende economie zullen ook Afrikanen meer vlees gaan eten. Al met al is de verwachting dat de vraag naar voedsel in SSA in de periode 2015-2050 zal toenemen met een factor van 2,5 à 3.

Yield gap

Van Ittersum richt zich met zijn onderzoek op de zogenaamde *yield gap*: het verschil tussen de gemiddelde opbrengsten in de landbouw en de theoretisch haalbare productie bij ideale teeltomstandigheden. Terwijl West-Europese landen 75% van de haalbare productie realiseren en Oost-Europa rond de 50%, ligt dit percentage in Afrikaanse landen op minder dan 20%. Hierbij wordt gerekend met regenafhankelijke landbouw, dus zonder irrigatie. De productie kan dus enorm omhoog, maar kan SSA zichzelf in de toekomst voeden op het huidige areaal, dus zonder bossen te kappen en savannes te ontginnen? Dat gebeurt nu, terwijl we hier zitten te praten. De meeste landen in dit gebied produceren momenteel rond de 75% van de hoeveelheid granen die ze nodig hebben. Alleen Mali is zelfvoorzienend en zelfs exporteur. Als het huidige productieniveau gelijk zou blijven, zou de zelfvoorzieningsgraad door de toenemende vraag naar voedsel in 2050 dalen naar minder dan 30%. En als de boeren in SSA een *yield gap* van 50% weten te realiseren, zal de productie nog slechts op 60% liggen van wat er nodig is. Pas bij een *yield gap* van 80% is SSA dan zelfvoorzienend.

Milieuvervuilende fase overslaan

De oogst van mais is nu rond de 2 ton per hectare. Die moet naar 7 ton. Hoe is dat te realiseren? Niet water is daarbij het primaire probleem. Er valt genoeg regen in Afrika, al is dat soms zeer verspreid. Voor een hogere opbrengst is er een groot gebrek aan nutriënten, met name stikstof

en fosfaat. Op korte termijn is daarom veel kunstmest nodig. Ook organisch materiaal is nodig, maar dat biedt onvoldoende nutriënten. Op proefboerderijen wordt geprobeerd de hoge efficiënties te halen. De ene keer lukt dat beter dan de andere keer. Maar als een proef goed loopt, betekent dat niet automatisch dat boeren in de omgeving dat zo maar over kunnen nemen.

In Westerse landen is de intensivering van de landbouw gepaard gegaan met een hoge druk op het milieu. Verduurzaming kwam pas later op gang. “De uitdaging is dat Afrika de milieuvervuilende fase kan overslaan en direct kan overschakelen naar een duurzame, efficiënte landbouwproductie. Meer meststoffen moet dan hand in hand gaan met goede agronomie: zaaizaad, plantdichtheid, onkruid wieden, ziekten- en plaagbeheersing, etc. Alleen dan kunnen de meststoffen efficiënt worden benut, opbrengsten hoog worden en kan vervuiling worden geminimaliseerd.”

Vragen uit de zaal

Paula Zijp van Triodos Foundation merkt op dat het mooiste deel van de Afrikaanse oogst naar rijkere landen wordt geëxporteerd. Van Ittersum: “Inderdaad vind je nu in iedere supermarkt boontjes uit Afrika. In theorie levert dat inkomsten op voor Afrikanen, maar vaak gaat de winst naar Westerse bedrijven, dus daar zijn zeker kanttekeningen bij te zetten.”

Een student vraagt zich af waar de kunstmest vandaan moet komen. Van Ittersum geeft aan dat er in Afrika heel weinig stikstofkunstmest wordt geproduceerd, maar dat het wel beschikt over verreweg de grootste fosfaatvoorraden ter wereld, namelijk in Marokko.

“Wat kunt u zeggen over voedselverliezen?”, vraagt Ton Otten, directeur Internationaal van de Jaarbeurs. Van Ittersum antwoordt dat voedselverliezen bij ons vooral bij de winkels plaatsvinden, maar in Afrika ontstaan de verliezen vooral op het veld en bij de bewaring. Dat is meegenomen in de modellen. “Als het lukt om op dat gebied een grote slag te slaan, kunnen de modellen worden aangepast.”

Dirk Stemerding van het Rathenau Instituut vindt het een mooi streven om de *yield gap* op de kaarten van rood van groen te laten kleuren, maar de intensivering heeft enorme gevolgen voor de druk op het milieu. “Ja, dat is inderdaad een dilemma”, antwoordt van Ittersum, “maar het verkleinen van de *yield gap* is mijns inziens beter dan expansie van de landbouw, waarbij bossen moeten worden gekapt, wat ook schadelijk is voor het klimaat. Als we met 10 miljard mensen op aarde willen wonen, heeft dat een prijs.”

Een burger uit Amsterdam merkt op dat de grafieken vooral gaan over granen en dus over koolhydraten. Hoe zit het met de eiwitten en vitamines, ofwel met andere gewassen? Van Ittersum vertelt dat die andere gewassen vergelijkbare trends laten zien.

Een consument die ‘eerlijk bekent dat hij en zijn kinderen dagelijks voedsel consumeren’ vraagt zich af of de export niet groter is dan de grafieken aangeven. Van Ittersum vindt dat een terechte vraag. Cijfers en statistieken zijn niet altijd betrouwbaar, maar de hoofdlijn die eruit te halen is klopt wel.

Agrobioloog Henk Breman vertelt dat toen hij in 2006 in Rwanda werkte “tarwe uit Argentinië goedkoper was dan lokale tarwe.” In Argentinië is namelijk wel geïnvesteerd in de landbouw, met als gevolg hogere opbrengsten en goedkoper graan.

Niek Koning: 'Afrikaanse regeringen moesten de neoliberale gifbeker tot de bodem toe leegdrinken'

Terwijl de prognoses dramatisch zijn verhoogd – geen 2 maar 4 miljard Afrikanen in 2100 – wordt er veel te weinig gekeken naar de achterliggende oorzaken, vindt Niek Koning. De Wageningse landbouweconoom heeft er net een boek¹ over geschreven.

Het is allemaal begonnen met de brandstoffenrevolutie. Daarvóór werd de bevolking begrensd door geproduceerde biomassa, het voedselaanbod. Toen de *fossiele* biomassa werd aangeboden, maakte die niet alleen een hogere voedselproductie en een snellere bevolkingsgroei mogelijk, maar ook een stijging van de welvaart, die er weer voor zorgde dat de bevolkingsgroei afnam.

Vicieuze cirkel

Voorwaarde voor die welvaart is de ontwikkeling van de landbouw, maar dat gaat niet vanzelf. Sinds de fossiele brandstoffenrevolutie is de productie toegenomen op miljoenen kleine boerenbedrijven die niet in staat waren het aanbod aan te passen aan de vraag. “Daardoor kwam de rentabiliteit van de landbouw chronisch onder druk te staan en liet *big business* de landbouw over aan tweederangs-bedrijven, vooral aan zzp-ers die we ‘boeren’ noemen. Die waren een speelbal van de markt en konden niet zelfstandig zorgen voor de modernisering van hun eigen sector.”

Zo is landbouwontwikkeling sterk afhankelijk geworden van een stabiliserend en stimulerend landbouwbeleid. In de koloniale tijd gaven Westerse mogendheden hun wingewesten nauwelijks ruimte om hun eigen boeren te steunen. Daardoor raakten dichtbevolkte gebieden in Azië gevangen in een vicieuze cirkel van armoede, uitgeputte bodems en snelle bevolkingsgroei. Met actief overheidsbeleid is de groene revolutie tot stand gebracht die, ondanks alle negatieve bijeffecten, een catastrofe heeft kunnen voorkomen: de voedselproductie nam toe en effende de weg voor snelle industrialisatie en toenemende welvaart. Daardoor daalde het geboortecijfer.

---

¹ Niek Koning, *Food security, agricultural policies and economic growth – long-term dynamics in the past, present and future*. Taylor & Francis Ltd.

Bekering tot neoliberalisme

De groene revolutie was mogelijk doordat in het Westen een sociaaldemocratische wind waaide die Azië de ruimte gaf om alsnog een actief en ondersteunend landbouwbeleid te voeren. Vanaf de jaren '80 bekeerde het Westen zich echter tot het neoliberalisme. De vrijhandel die het predikte, dreigde het stabiliseren van de voedselmarkten onmogelijk te maken. Azië was inmiddels sterk genoeg om de Westerse druk te weerstaan en India trok in 2008 de stekker uit de Doha ronde van de WTO-onderhandelingen.

In Afrika liep het anders. Vanouds was Afrika dun bevolkt en het kindertal was hoog. In de koloniale tijd kon de bevolkingsgroei worden opgevangen doordat boeren nieuw land in gebruik namen. Tegen de tijd dat Afrika onafhankelijk werd, was de bevolkingsdruk echter op veel plekken zo sterk opgelopen dat vergelijkbare problemen ontstonden als eerder in Azië.

Balk in ons eigen oog

Anders dan in Azië grepen Afrikaanse regeringen echter niet de kans om een actief landbouwbeleid te voeren. Dat had te maken met een totaal andere sociale en politieke cultuur in deze landen. Toen de neoliberale wind ging waaien, hadden ze niet de macht eigen keuzes te maken. Na het klappen van de Doharonde ging het Westen hen vrijhandelsverdragen (EPA's²) opleggen. "De Afrikaanse regeringen moesten de neoliberale gifbeker tot de bodem toe leegdrinken." Wegen werden verwaarloosd, kunstmestsubsidies afgeschaft, landbouwonderzoek lag stil en invoerrechten om boeren te beschermen tegen goedkope importen werden onmogelijk. Afrika kreeg geen kans meer om een ondersteunend landbouwbeleid te voeren en zit nu gevangen in de vicieuze cirkel waar Azië uit is ontsnapt: de cirkel van armoede, bodemdegradatie en bevolkingsgroei.

"We kunnen nu in Amsterdam gaan roepen dat ze in Afrika meer aan geboortebeperving moeten doen of dat ze hun politieke systeem moeten verbeteren. Maar we kunnen beter de balk uit ons eigen oog halen en de vrijhandelsverdragen die we Afrika hebben opgelegd onmiddellijk intrekken." Natuurlijk gaat dan niet direct alles beter in Afrika, maar het is wel wat we zelf kunnen doen. Een paar jaar geleden had links Nederland veel kritiek op de EPA's, maar sinds Lillianne Ploumen minister werd, geeft de PvdA er zijn steun aan. "En drie jaar geleden stond hier in de Rode Hoed zelfs een vooraanstaand lid van GroenLinks de EPA's te vergoelijken."

Vragen uit de zaal

Akkerbouwer Piet Hermus vraagt hoe groot onze vinger in de Afrikaanse pap is, nu de macht van het Westen naar Azië verschuift. Niek Koning wijst nog eens op de afgedwongen EPA met West Afrika. Zij zijn enorm afhankelijk van bijvoorbeeld de export van cacao, maar zodra ze een kleine bewerking toepassen moeten ze importtarieven betalen. Wel krijgen tot nu toe ex-koloniën een vrijstelling van die importtarieven voor verwerkte cacao. "Dat soort macht hebben wij." Overigens heeft Koning de indruk dat een aantal dingen die de Chinezen doen, zoals het verbeteren van de infrastructuur, ondanks hun geopolitieke agenda misschien wel efficiënter zijn dan al die kleine ontwikkelingsprojecten van ons.

Guus Geurts van het Platform Aarde Boer Consument vertelt dat zijn organisatie, die voor een groot deel uit boeren bestaat, zich ook verzet tegen vrijhandelsverdragen. Maar hoe komen we tot eerlijke handel, nu de WTO-onderhandelingen zijn vastgelopen? Niek Koning antwoordt dat in de jaren 50 en 60 van de vorige eeuw geprobeerd is om bulkmarkten te stabiliseren. Die poging is mislukt, het Westen heeft de stekker eruit getrokken. Maar we moeten terugkeren tot die poging.

---

² EPA = *Economic Partnership Agreement*.

Precious Njerere: 'De power of choice zal het geboortecijfer doen dalen'

Dat geboortebeperking op vrijwillige basis wel degelijk mogelijk is, vertelt de laatste spreekster, de in Zimbabwe geboren Precious Njerere. "Zorg dat vrouwen meer rechten krijgen en in staat zijn zelf de keuze te maken of ze kinderen willen, wanneer, hoeveel en van wie", is haar pleidooi. Vanuit Rutgers werkt zij aan internationale projecten die bijdragen aan bewustwording bij jonge vrouwen op het gebied van seksualiteit³.

Bevolkingsgroei staat niet op zichzelf

Momenteel dalen de geboortecijfers wereldwijd. Die daling is in Afrika al op gang gekomen decennia voordat er sprake was van substantiële economische groei. Dat illustreert volgens Njerere dat als Afrikaanse vrouwen keuzevrijheid krijgen, dus toegang tot anticonceptie en informatie, ze kiezen voor minder kinderen. Nu krijgen veel vrouwen al op zeer jonge leeftijd kinderen en is er al snel weer een nieuwe generatie geslachttrijp.

De bevolkingsgroei is niet een geïsoleerd probleem. Het is verbonden met zeker negen SDG's (*Sustainable Development Goals*), zoals economische ontwikkeling (SDG8), onderwijs (SDG4), medische zorg (SDG3) en voedselvoorziening (SDG2). Als voorbeeld: door de bevolkingsgroei ontstaan problemen in het onderwijs, doordat er niet genoeg klaslokalen en docenten zijn.

43% van de zwangerschappen is ongewenst

Uit onderzoek blijkt dat maar liefst 43% van de zwangerschappen in ontwikkelingslanden ongewild is. Daarvan eindigt de helft in een abortus! Er zijn 214 miljoen vrouwen in ontwikkelingslanden seksueel actief die niet zwanger willen worden, maar geen toegang hebben tot goede voorbehoedsmiddelen. Vanuit Rutgers zet Njerere zich in om hier verandering in aan te brengen. "Maar ons werk is niet makkelijk. Er zijn zoveel barrières die de keuzevrijheid bemoeilijken." Wanneer anticonceptie niet beschikbaar is, kun je er ook niet voor kiezen.

---

³ Ze gebruikt de term *Sexual and Reproductive Health and Rights*, afgekort SRHR.

Veel meiden krijgen weinig onderwijs en weten weinig over seksualiteit en voortplanting. Ook is de wil van de familie of de echtgenoot vaak bepalend. Vrouwen hebben niet dezelfde rechten als mannen. “Mijn moeder bleef maar kinderen krijgen, omdat mijn vader een zoon wilde, maar ze kreeg heel veel dochters.”

Njerere zet zich met veel passie in voor het programma *Get Up, Speak Out!*, waarin jongeren worden opgeleid om voorlichting te geven over seksualiteit en over het recht om zelf keuzes te maken. “In zeven landen hebben we miljoenen mensen bereikt. Ik ben er zeker van dat *the power of choice* zal bijdragen aan de verdere daling van het geboortecijfer en van abortussen.”

Vragen uit de zaal

Een melkveehouder uit Broek in Waterland vraagt of haar vader trots is op het werk van zijn dochter. Felix Rottenberg reageert: “Is dat niet een paternalistische vraag?” De vertaalster antwoordt dat de vader van Njerere is overleden.

Ton Otten van de Jaarbeurs wil weten welke rol de urbanisatie speelt in dit verhaal. Volgens Njerere heeft de verstedelijking een positieve impact op de keuzevrijheid van vrouwen en de toegang tot anticonceptie. Op het platteland zijn die middelen moeilijk te krijgen.

Ingrid Foeken, die via een vrijwilligersorganisatie betrokken is bij jonge meiden in India, vraagt hoeveel toegang er is tot een veilige abortus. Njerere antwoordt dat dit lastig is en dat religieuze aspecten hierbij een rol spelen. Ze wijst op het belang van voorlichting over anticonceptie.

Dick Hordijk van Agrifirm heeft zelf in Zuid-Afrika gewoond. Hij verbaast zich erover dat overheden zo weinig aandacht besteden aan geboortebeperking en vraagt of Njerere dat herkent. Volgens haar is dat heel verschillend per land en is het ene land er open in, het andere juist niet.

Een predikant stelt de vraag of Njerere veel tegenwerking krijgt vanuit de kerk, met name vanuit de katholieke kerk. Ze antwoordt dat ze het geluk had om in de stad op te groeien, waar ze toegang had tot goede educatie. Bij een bezoek aan het platteland komt ze veel jonge vrouwen tegen die zwanger zijn.⁴

Een studente vraagt of de wens tot geboortebeperking ook leeft bij vrouwen in Afrika. Of is het vooral een idee uit het Westen? “Ik herken wat je zegt”, zegt Njerere. “Bij het geven van voorlichting is het van belang om te werken met een *peer group*. Het werkt het best als jonge mensen informatie krijgen van leeftijdgenoten.”

Discussie

Felix Rottenberg stelt dat de illegale migratie ertoe leidt dat Westerse landen zich gaan bemoeien met landbouwpolitiek en geboortebeperking. Wat vindt Njerere daarvan? Volgens haar wordt migratie vooral veroorzaakt door het gebrek aan vooruitzichten. Wanneer er wordt gewerkt aan voedselzekerheid en aan het creëren van kansen voor jongeren, helpt dat om de migratie te verminderen.

Na een vraag uit de zaal ziet Rottenberg twee lijnen als het gaat om een betere voedselproductie: de intensivering van de landbouw versus de agro-ecologische benadering. Aan Henk Breman vraagt hij wat de beste route is. “De agro-ecologische benadering is de dood in de pot”, zegt hij stellig⁵. Volgens hem is bevolkingsgroei nodig om een intensivering van landbouw mogelijk te maken.

Niek Koning reageert daarop door aan te geven dat Australië de landbouw heeft weten te ontwikkelen bij een lage bevolkingsdruk. Het land heeft beleid gevoerd om de landbouw te ondersteunen.

---

⁴ Achteraf bleek dat ze de vraag niet goed had begrepen, mogelijk was de vertaling door de tolk niet adequaat geweest.

⁵ Breman gaat uit van agro-ecologie die geen gebruik wil maken van kunstmest, die Afrika volgens Van Ittersum en hem zo hard nodig heeft. Maar kunstmest is niet per definitie taboe in agro-ecologie.

Martin van Ittersum vult aan dat de landbouw in Afrika enorm extensief is. “Het kan niet extensiever.”

Volgens Leo van Wissen was Afrika het continent met een hele lage bevolkingsdichtheid, maar de bevolkingsgroei zal ertoe leiden dat het juist een van de dichtst bevolkte continenten wordt.

Wouter van Dieren snapt niet dat de prognoses van 9, 10 of 11 miljard mensen overeind kunnen blijven. Als er onvoldoende voedsel is kunnen die aantallen nooit worden bereikt. Volgens Van

Wissen houden de prognoses van de VN geen rekening met dergelijke randvoorwaarden.

Niek Koning concludeert dat dit wel tot een catastrofe moet leiden: “De Malthusiaanse wal zal het schip keren.”

Het laatste woord is aan Precious Njerere. Wat is haar mening? “Ik kan niet spreken namens de VN. Maar wat ik wel kan zeggen: er zijn 214 miljoen vrouwen die ongewenst zwanger worden. Als we vrouwen het recht en de mogelijkheden geven zelf keuzes te maken, dan nemen de geboortecijfers af. Dan krijgen ze niet meer 9 kinderen, zoals mijn moeder.”

Verslag: Ellen Winkel (met enkele correcties en aanvullingen d.d. 23 april).

Fotografie: Michiel Wijnbergh

De slotavond van deze tiende editie van It's the food, my friend! is op maandagavond 6 mei.

Thema: Nieuwe voedseltrends (vegan, leefstijlgeneseskunde) en hun impact op onze gezondheid en ons landschap. Spreker o.a. prof. Hanno Pijl over voedsel en leefstijl als medicijn.

www.rodehoed.nl/its-the-food-my-friend